

LES ESCOLES DE PRIMÀRIA DE LA PALMA D'EBRE. EL GRAN ACONSEGUIMENT DELS AJUNTAMENTS DE LA SEGONA REPÚBLICA

FRANCESC FILELLA CUBELLS

Llicenciat en Geografia i Història per la UB (1993)
Diplomat en Ciències Empresarials per la UOC (2008)
Associació Cultural l'Espona

francescfilellacubells@gmail.com

[Data de lliurament i acceptació: maig de 2021]

PARAULES CLAU:

Llei Moyano, escoles de primària, Segona República, Joaquim Escolà Aragonés, Reparto General de Utilidades

PALABRAS CLAVE:

Ley Moyano, escuelas de primaria, Segunda República, Joaquim Escolà Aragonés, Reparto General de Utilidades

KEYWORDS:

Moyano Act, primary schools, Second Republic, Joaquim Escolà Aragonés, General Distribution of Utilities

RESUM

Tot seguint el contingut de les actes dels dos ajuntaments del període de la Segona República i, sobretot, amb la dimensió personal que suposen els records sobre tota la gestió necessària per dur a terme el projecte que aportà Joaquim Escolà Aragonés en una entrevista que li va fer David Cubells Escolà l'any 2001, hem de concloure que les escoles de primària de la Palma d'Ebre, encara que es comptin com una de les 1.109 que es van construir a Catalunya durant els dos primers anys de la Segona República sota el Pla de construccions escolars engegat per Marcel·lí Domingo, van ser un aconseguit individual de la població de la Palma, i el que va fer possible la seva construcció va ser una voluntat, podríem dir, obsessiva dels consistoris que van gestionar el poble durant aquell curt període.

RESUMEN

Siguiendo el contenido de las actas de los dos Ayuntamientos del periodo de la Segunda República, y, sobre todo, con la dimensión personal que suponen los recuerdos sobre toda la gestión necesaria para llevar a cabo el proyecto que aportó Joaquim Escolà Aragonés en una entrevista que le hizo David

Cubells Escolà en 2001, debemos concluir que las escuelas de primaria de La Palma d'Ebre, aunque se cuenten como una de las 1.109 que se construyeron en Cataluña durante los dos primeros años de la Segunda República bajo el Plan de construcciones escolares puesto en marcha por Marcel·lí Domingo, fueron un logro individual de la población de La Palma, y lo que hizo posible su construcción fue una voluntad, podríamos decir, obsesiva de los consistorios que gestionaron el pueblo durante ese corto periodo.

ABSTRACT

The primary schools of La Palma d'Ebre are counted among the 1,109 built in Catalonia during the first two years of the Second Republic under the school building plan undertaken by Marcel·lí Domingo. However, examining the minutes of the two town councils of the Second Republic period, and above all the personal memories of Joaquim Escolà Aragonés, when he was interviewed by David Cubells Escolà in 2001, concerning the processes that had to be gone through to carry out the project, we have to conclude that they were, in fact, an individual achievement by the town of La Palma. Their construction was made possible only by an almost obsessive desire of the councils who ran the town during this short period to see the project through.

INTRODUCCIÓ. APROXIMACIÓ A L'ESTRUCTURA EDUCATIVA DE L'ESTAT ESPANYOL A COMENÇAMENTS DEL SEGLE XX

La Llei Moyano

És important que ens aturem a repassar amb una mica de detall aquesta llei, perquè va ser la primera llei general sobre com la universalització de l'educació s'havia d'estructurar en l'àmbit de l'Estat, i va ser vigent des del moment de la seva publicació fins a la Segona República. S'ha de tenir present que les bases que marcava van ser posades a la pràctica depenent més de les possibilitats de cada cas (família, poble, ciutat) que de l'obligació que es desprenia de la mateixa llei.

El 9 de setembre de 1857, durant el període liberal, s'aprovà la Llei Moyano (pel cognom del ministre), la primera llei en què l'Estat pretenia intervenir directament en l'educació regulant-ne tots els aspectes, tant la seva condició, considerada universal (havia d'arribar a tothom) com la seva organització pel que fa a matèries d'ensenyament i professorat.

“ÉS IMPORTANT QUE ENS ATUREM A REPASSAR AMB UNA MICA DE DETALL AQUESTA LLEI [MOYANO], PERQUÈ VA SER LA PRIMERA LLEI GENERAL SOBRE COM LA UNIVERSALITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ S'HAVIA D'ESTRUCTURAR EN L'ÀMBIT DE L'ESTAT, I VA SER VIGENT DES DEL MOMENT DE LA SEVA PUBLICACIÓ FINS A LA SEGONA REPÚBLICA.”

És interessant detallar alguns dels principis i les condicions de llei per entendre com l'escola es desenvolupà a partir d'aquell moment:

- L'ensenyança pot ser pública o privada.
- L'ensenyament es divideix en tres períodes: primària, secundària i superior. En la primera ensenyança s'aprenen "las nociones rudimentales de más general aplicación a los usos de la vida". A la segona es prepara l'alumne per a l'ingrés a estudis superiors, i la tercera habilita l'alumne per a l'exercici de determinades professions.
- La primera ensenyança es podrà rebre tant a escoles públiques com privades o a casa mateix.
- Els locals on s'impartirà l'ensenyament els hauran de pagar les rendes de les famílies en el cas de la privada, i els pressupostos municipals o provincials en el cas de la pública.
- La primera ensenyança es divideix en elemental i superior i és obligatòria. Els pares han d'enviar els fills i filles a l'escola des de l'edat de 6 fins als 9 anys, si no és que puguin rebre l'educació a la seva pròpia casa. Els pares que no compleixin aquesta obligació poden ser multats.
- Aquesta primera educació serà gratuïta en escoles públiques per als nens i nenes els pares dels quals no la puguin pagar. Aquesta condició de pobresa l'haurà de confirmar l'alcalde o el capellà de cada poble.
- Els estudis de la primera ensenyança no es dividiran en cursos, sinó que duraran tot l'any, és a dir, no hi ha separació entre cursos, ni vacances.
- Les matèries de la primera ensenyança elemental són: lectura, escriptura, principis de gramàtica castellana, principis d'ortografia, d'aritmètica amb el coneixement del sistema legal de pesos, mesures i monedes, i breus nocions d'agricultura, comerç o indústria, depenent de l'activitat principal a la localitat on es trobi l'escola.
- Les matèries de la primera ensenyança superior són: "Una prudente ampliación de las materias anteriores" i principis de geometria, dibuix lineal i agrimensura, rudiments de geografia i història, especialment d'Espanya, i nocions generals de física i història natural. Les noies en lloc d'algunes d'aquestes matèries, com geometria, rudiments d'història, dibuix lineal, agrimensura i física i història natural, "recibían las correspondientes a Labores propias del sexo, Elementos de Dibujo aplicado a las mismas labores y Ligeras nociones de Higiene doméstica"

Pel que fa a les escoles:

- Les escoles de primera ensenyança s'han de mantenir amb fons públics, amb l'auxili de l'Estat si els ajuntaments no ho poden fer per si mateixos.
- Les aules se separaran per sexe.

PASSAR MÉS GANA QUE UN MESTRE D'ESCOLA, SOBRETOT SI ETS MESTRA

- Per exercir de professor s'ha d'haver obtingut el títol corresponent. El professorat públic constitueix una carrera facultativa a què s'entrarà per oposició i de la qual no en podrà ser separat si no és per una sentència judicial.

“La justificación de buena conducta religiosa y moral es uno de los requisitos generales para ejercer como profesor. Y este desempeño es compatible con el de cualquier profesión honrosa que no perjudique el cumplido desempeño de la docencia, pero no con otro empleo o destino público. [...] Incluso las funciones de Maestro, en pueblos pequeños y escuelas incompletas, podían agregarse a las de Cura párroco o Secretario de ayuntamiento.”

<i>Retribució dels mestres en la Llei Moyano (1857)</i>	
De 500 a 100 <i>almas</i>	2.500 <i>reales</i>
De 1.000 a 3.000 <i>almas</i>	3.300 <i>reales</i>
De 3.000 a 10.000 <i>almas</i>	4.400 <i>reales</i>
De 10.000 a 20.000 <i>almas</i>	5.500 <i>reales</i>
De 20.000 a 40.000 <i>almas</i>	6.600 <i>reales</i>
De 40.000 en endavant	8.000 <i>reales</i>
A Madrid	9.000 <i>reales</i>

Figura 1. Quadre de retribucions dels mestres l'any 1857

S'ha de dir que les mestres tenien estipulat un sou un terç inferior al dels seus companys homes.

- El pagament dels sous als mestres està delegat en cada ajuntament.
- Els mestres i les mestres percebran, a més del seu sou fix, el complement de les retribucions dels alumnes que el puguin pagar.
- Als pobles de menys de 500 habitants, el governador fixarà d'acord amb l'ajuntament el sou del mestre.
- Els sous dels mestres s'han de pagar, i el Govern posarà tots els mitjans necessaris perquè rebin el sou puntualment.

Tot i que la Llei Moyano feia especial esment que els mestres cobressin puntualment el sou, la realitat era ben diferent. El retard en el pagament mensual era habitual, i també l'acumulació de mesos d'impagament.

LA SITUACIÓ REAL A L'ESTAT

Es pot dir que, quan comença el segle XX, a pesar de la Llei, tot continuava igual, ja que no s'acabava d'aplicar en tot el seu contingut.

Escoles instal·lades en els espais més inadequats i mancats de qualsevol condició, mestres dotats de sous irrisoris, i l'especificitat educativa que s'havia d'adequar a les necessitats d'aquesta realitat rural tampoc era la preocupació principal dels pedagogs.

Senzillament s'havien deixat de banda les necessitats d'educació particulars que demanava una escola ubicada en els pobles petits i rurals, on s'havia copiat un esquema urbà que no aconseguia fer-se entenedor ni necessari. La manca de lligam entre educació i entorn provocava que, als pobles, la institució escolar s'entengués més com una carrega imposada que com un valor imprescindible.

La majoria d'escoles no disposaven de material pedagògic adequat, i la majoria de mestres es limitaven a ensenyar les quatre regles bàsiques. Així, encara que la reforma educativa s'inicia a les darreres dècades del segle XIX, a començaments del segle XX, encara un 65% de la població catalana no sabia llegir ni escriure.

A les poblacions petites hi havia una escola mixta, separada per sexes si un nombre suficient d'alumnes ho permetia, normalment atesa per un mestre o una mestra. Les primeres mesures de renovació pedagògica provocades per la Revolució industrial van tenir un efecte més immediat a l'entorn urbà que al rural, però en aquells moments hi havia uns efectes comuns que afectaven negativament ambdós espais.

El primer era que, en el fons, l'Estat no mostrava un interès especial en el fet educatiu. Els mestres eren funcionaris públics mal pagats, i el seu sou era satisfet pels ajuntaments i complementat per les famílies dels alumnes. Els edificis utilitzats com a escola no eren adequats, normalment estaven en males condicions, i els equipaments eren dolents o inexistents.

El segon és que nens i nenes eren considerats necessaris per ajudar l'economia familiar, i això significava que tan aviat com podien començar a treballar deixaven l'escola de manera obligada i definitiva.

Mestres a la Palma

Tenim alguns documents que ens confirmen que a la Palma la Llei Moyano, des d'algun moment, va ser d'aplicació, i ens deixen veure de la manera que ho va ser.

Des de finals del segle XIX hi havia al poble docents que s'ocupaven de l'educació primària.

Al *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona* del dissabte 28 d'octubre de 1870, l'anunci oficial 2966 corresponent a notificacions de la Junta de Primera Enseñanza de la Provincia de Tarragona diu que "Con arreglo a lo dispuesto en la orden de 1º de Abril del corriente año, han de proveerse por concurso las plazas de maestro y maestra en los pueblos siguientes". Alguns pobles tenen manca de docents per a les noies, i altres més grans tenen incompleta la plantilla per a les aules de nois, però n'hi ha quatre, en què la manca és total (Pratdip, Alió, Forés i la Palma), encara que en aquests quatre casos la plaça es convoca només per a l'aula de nois "Elementales de niños". El sou anual del mestre s'estipula en el cas de la Palma en 725 pessetes.

Molts anys més tard, trobem un altre apunt que ens dona informació sobre el mateix assumpte i en el mateix període. L'any 1934, quan ja l'escola ocupava l'edifici recentment inaugurat i mentre el consistori feia mans i mànigues per anar satisfent el deute contret per la seva construcció, l'Ajuntament rep un requeriment de deute. El fill de la que havia estat mestra del poble durant vint anys reclamava el que el poble devia encara a la seva mare per la seva feina feta. Ho trobem en l'acta del trenta de juny de 1934:

Se dio cuenta de una carta recibida de Don G. Baena Morales de Barcelona, en nombre de Manuel Voltó Capdevila reclamando a este ayuntamiento la cantidad de 6.574,69 pesetas, cuya reclamación solamente funda en una relación que presenta de la total cantidad en concepto de personal, material y retribuciones que dice se adeudan a la difunta d. María Rosa Capdevila Ferre, profesora que fue de este pueblo comprendidos los años de 1881 a 1900.

Estimado detenidamente el caso por el ayuntamiento, este acuerda por unanimidad que no da lugar a derecho tal reclamación por no haberse presentado documentos legales y haber prescrito la acción, y en caso de presentarse se actuará con acuerdo a la ley.

Figura 2. La mestra M. Rosa Capdevila i el seu marit Pere Voltó

L'any 1900, amb l'objectiu de canviar aquesta situació negativa, es creà el Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, i finalment, el 1901 els mestres i les mestres van començar a cobrar el seu sou de l'Estat.

Hem vist ja el que feia referència al professorat. Pel que fa a les instal·lacions també en tenim informació.

Les escoles a l'església Vella

Per aquest any vaig començar a anar a l'escola —com tots els de la meua edat. Fèiem servir d'escola l'església Vella, on, antigament, devien dir missa i es comprèn que, en fer la nova església i sense pensar-s'hi ni poc ni gens, varen aprofitar l'esmentada església Romànica, un pis per a les noies i, a sota, a l'altre pis, els nois. D'aquesta manera separaven els xicots de les nenes, cosa natural en aquell temps. Per a la calefacció del local, hi teníem una estufa de llenya, que, a l'hivern, tots els nois havíem de fer-la escalfar portant cadascú un buscall d'olivera o bé d'ametller cada matí. Els xicots —per a fer les necessitats obligades de tota persona— teníem de pujar al "Castell", que en dèiem. Havíem de passar per un corredor que hi havia entre cal Sabateret i cal Cabila i, en ser a dalt, tots en filera, fins que ens quedàvem alleugerits del que portàvem. Després hi varen edificar el dipòsit de les aigües per al poble.

Reproducció literal d'una vivència del 1907 que el Joan Ciuraneta escriu al seu llibre *La Palma, documents i records*:

Des del s. XIX i durant quasi 80 anys, l'església Romànica, que ja havia estat tancada al culte, acollí entre d'altres funcions civils la d'escola. Per habilitar-la com a tal, es va

construir una paret divisòria des del terra fins a la volta al primer tram d'arcada, el que va des de la façana principal fins al primer arc toral. La part de baix era l'escola dels nens, s'hi accedia per la porta que dona a les escaletes, i la llum procedia de la mitja circumferència que va quedar de tapiar la porta principal. Les noies ocupaven el pis de dalt, el que era el cor, amb entrada pel carrer de Dalt, i la llum la rebien de la doble finestra romànica que es va desfer.

Reproducció literal sobre les escoles que fa Rossend Escolà al llibre *L'església romànica de la Palma d'Ebre*.

Veiem com aquest espai inadequat i insalubre serà fins pràcticament la inauguració de la nova escola construïda a la República el lloc on els nens i les nenes del poble rebien les classes.

El convent i les monges

Com a mostra de la importància que es començava a donar a l'educació, és també interessant veure com una família sense fills deixa tota la seva possessió, una casa al carrer Major i les terres de cultiu, a una congregació religiosa perquè s'estableixi al poble amb l'objectiu clar que s'ocupi de l'ensenyament inicial dels infants del poble (*Guia de la Palma d'Ebre*, de Rossend Escolà i Cubells):

Al costat de l'església actual, i enfront de la casa Abadia, al segle XIX hi havia la casa de l'Estordit.

Tenia la seva entrada principal, al carrer Major, i per part de baix, arribava fins al carrer de Dins. Aquesta família, en no tenir descendència, va decidir deixar la seva casa i la seva gran finca del "Boscàs", fent donació perpètua a tots els fills del poble, per a la seva educació i formació religiosa i cultural.

Amb aquesta intenció, l'any 1910 es va inaugurar el Convent, on s'instal·laren les Germanes Carmelites Descalces, i començaren a fer les classes d'ensenyament amb parvularis mixtos. En arribar als set anys, els nois anaven a les escoles nacionals, i les noies es quedaven amb les monges fins que ja eren fadrines. Allí, juntament amb la cultura general, rebien l'ensenyament de labors, brodats, etc.

Les escoles a Cal Mateu Escolà

D'una manera curiosa, Cal Mateu Escolà ha sigut dues vegades, les dues de manera provisional, i cada vegada durant un període d'un parell d'anys, l'espai de les escoles. La primera vegada, en parlarem més endavant, des de novembre del 1931, quan l'espai de l'església Vella es va considerar oficialment inadequat i es va abandonar, fins la inauguració de les noves escoles a començament de 1934. La segona del 2007 al 2009, quan Cal Mateu Escolà ja de titularitat pública, propietat de l'Ajuntament i un projecte de infraestructura turística a mig fer, va ser habilitat en la seva planta baixa com a espai escolar mentre l'edifici natural de l'escola es reformava des de la teulada a la distribució de l'espai interior per adaptar-lo a les necessitats d'avui.

EL PROJECTE DE BASTIMENT DEL NOU ESPAI ESCOLAR

La Segona República. El context que ho fa possible

Les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 resulten a tot l'Estat espanyol una victòria aclaparadora de les forces d'esquerra partidàries de la República. Com a resultat dos dies després, el 14 d'abril, la República és proclamada, i el rei, Alfons XIII, empren el camí de l'exili. Aquesta situació provisional s'acaba de formalitzar amb les eleccions a les Corts Constituents el 28 de juny del mateix any amb una segona victòria també aclaparadora de les esquerres.

A Catalunya, Esquerra Republicana, partit fundat per Francesc Macià a començaments de 1931 quan torna del seu exili a França, serà el partit hegemònic. És important destacar que el sistema de militància en què s'organitzava ERC en aquells moments era indirecte, és a dir, els afiliats al partit no eren afiliats directes al mateix, si no socis de l'associació local d'aquest. A la Palma, el centre local del poble es registra al Govern Civil de Tarragona el 15 de juliol de 1931 i el nombre de socis fundadors és de 96.

Aquest sistema d'afiliació indirecte, i l'existència d'un centre local amb Junta formalitzada afavoria que el caràcter d'aquesta junta pogués ser molt actiu. Això va passar a la Palma.

Per entendre-ho. Feia pocs anys, va ser al 1919, que s'havia fundat la Cooperativa. Malgrat que els socis de l'entitat pertanyien a les tres categories econòmiques en què es dividia el poble i que la composició de la Junta era transversal, el sistema d'elecció de càrrecs basat en la presentació de ternes per la mateixa Junta directiva, una per cada estament econòmic, condicionava que l'entitat fos sempre presidida i gestionada en els seus aspectes principals pels representants de les cases riques. Aquesta circumstància, que va ser sempre un motiu de queixa per part de les cases mitjanes i pobres que mai van tenir accés al nivell més alt de gestió, va ser probablement el germen de l'escissió de l'entitat a mitjans del 1936. "Sempre manaven los mateixos... fins a l'adveniment de la República", explica el Joaquim Escolà.

D'aquesta manera es pot comprendre que hi havia moltes ganes de gestionar. Els rics governaven la Cooperativa; doncs, els altres governarien l'Ajuntament. La seu d'ERC es va establir a Cal Trist, un local construït feia uns quants anys com a sala multifuncional i d'espectacles per aquesta família que va acabar emigrant cap a Barcelona. S'hi va penjar la bandera republicana i a part de convertir-se en l'espai on se celebraven els actes organitzats per l'entitat, s'hi va establir el lloc de reunions.

El Joaquim Escolà ens explica com es reunien amb la freqüència que calgués segons les activitats i prioritats del moment, fins i tot cada vespre, i com el que en aquestes reunions s'acordava es traslladava a l'Ajuntament. "Teníem totes les reunions a Cal Trist; sí, no hi havia pas calefacció, i a l'hivern agafàvem cada constipat! Fotia un fred que pelava... i aquí preniem els acords del que fèiem i del que calia fer."

LA CONSTRUCCIÓ DE LES ESCOLES PAS A PAS

El Joaquim Escolà ho tenia gravat al cervell:

Quan vaig anar a les escoles em vaig tindre que assentar per terra, que no hi havia bancs per a tots. Jo em vaig assentar a terra al costat dret... i els altres també. Érem petits, los

grans tenien bancs, però els petits no teníem bancs per poder-nos assentar a les escoles. Als fills dels rics los enviaven tots a Tarragona, als frares... o ni sé pas què... I venien aquí instruits... i naltros assentats per terra... Què volies que aprenguéssim?... A més, lo munt que n'hi havia! Hi havia gent, en aquella època.

Sobre la gent que en aquell moment vivia a la Palma, els cens de 1933 dona 1.007 persones. Pel que fa al context social, la població de la Palma estava políticament polaritzada, encara que en aquell moment molt lluny de les posicions extremes a què es va arribar a partir dels fets de l'octubre de 1934 amb l'adveniment de la CEDA de Gil Robles i la proclamació de l'Estat Català amb les seves conseqüències. Diu el Joaquim: "De fascistes, no n'hi havia pas... Només hi havia homes de dretes i d'esquerres, i el 90% no sabien ni per què eren d'uns o dels altres." Fins al moment del trencament radical, les posicions individuals eren les que eren, però bàsicament hi havia tanta col·laboració com conflicte.

Amb aquest context real, l'Ajuntament republicà va prendre com a prioritat la construcció d'unes escoles de primària noves. La prioritat del nou consistori fou l'educació. Instruir i culturitzar el poble era una de les ambicions de l'ideari republicà, ja que en aquell moment sols tenia accés a estudiar qui podia portar la canalla als col·legis de fora, i per tant eren aquests els únics que adquirien la instrucció necessària per gestionar en el futur l'Ajuntament o el Sindicat. Fins aquell moment tota la canalla feia el període de pàrvuls amb les monges. A partir dels set anys els nois, i les noies de les famílies que ho preferien passaven a l'escola de primària situada a l'església Vella.

Les converses sobre aquesta qüestió arrenquen a les reunions que es feien a la seu d'Esquerra Republicana a Cal Trist. Explica el Joaquim:

Afortunadament que en aquell moment vam tenir el suport de dos, un mestre que ens va orientar molt, que es deia Merín, Joaquim Merín, i Felipe Tejero, que era metge. Mos reuníem de forma secreta, i mos orientaven lo que podíem fer i lo que no podíem pas fer, i fins allà on podien arribar.

I aquesta gent, quan vam haver de demanar al Galceran que mos vengués lo terreno de la Plana per a les escoles i va dir que no era pas a vendre... Aprés aquesta gent va dir: "Bé, doncs, haurem d'anar a la incautació..."

Però d'això en parlarem després.

El primer emplaçament que es va pensar per bastir-les fou l'espai que ocupava l'església Romànica, on precisament estava ubicada l'escola. La idea era enderrocar-la i construir la nova escola en l'espai que quedés lliure. Per aquest motiu s'envià al governador civil un escrit sol·licitant permís per fer-ho. Diu el Joaquim: "A l'església Vella hi fèiem també les reunions de poble... i després la volíem fotre per terra, la volíem fer desaparèixer per fer les escoles."

Amb sentit comú, l'Administració no només va denegar el permís per fer-ho, sinó que es va adonar de l'existència de l'edifici i el seu estat d'abandó i va dotar l'Associació Amics de l'Art Vell d'una subvenció per dur a terme el que seria la primera restauració del monument romànic, fins llavors gairebé incògnit. Aquesta restauració es va a dur a terme entre els anys 1932 i 1934 sota la direcció tècnica de Cèsar Martinell, llavors secretari de l'Associació, amb un cost de 3.371,65 pessetes. Les obres van consistir en

reparar un gros esvoranc a l'absis, reparar la coberta i reconstruir el doble finestral de la façana que s'havia enderrocant precisament per donar més llum al pis de dalt de les escoles, el que era la classe de les noies.

Denegat el permís per part de l'Administració i amb el consell dels dos assessors, es va acabar considerant que el terreny hauria resultat massa petit, més encara quan es va tenir en compte que també era necessari habilitar un espai d'esport adjacent. Es per això que es va decidir que s'hauria de comprar un terreny, i que el més adequat fora una part de la finca de la Plana del Galceran, situada a les parets del poble per la part nord-est.

Quan es va tenir clar que el projecte havia de tirar endavant, es va convocar una reunió de poble. Va ser el dilluns 28 de setembre de 1931

A propuesta del Sr. Alcalde se acuerda por unanimidad convocar al Consorcio por medio de un pregón a una reunión general mañana a la tres y media de la tarde para tratar de la conveniencia de construir unas escuelas primarias en esta población.

Diu el Joaquim:

Naltros de seguit que vam entrar —a l'Ajuntament— vam fer les escoles. De seguit, eh! Vam fer una reunió allà dalt a l'església Vella, que ningú es podia assentar... i mecagonla! "Cal demanar la subvenció de l'Estat", van dir... "Perquè no l'heu demanat, tants anys que heu governat el poble!... Jo m'he assentat per terra a l'escola", vaig dir jo. "Tants anys que heu estat al mando del país, de la Palma, i no heu tingut la idea de demanar una subvenció... i ara voleu demanar una subvenció? Les escoles es començaran demà i entre tots les pagarem... Cal pagar-ho!"

Amb el pas dels anys el Joaquim acaba barrejant el temps i la successió dels episodis i sembla que encabeix en una sola reunió les discussions que es van produir en les diverses que es van organitzar sobre el mateix assumpte durant els mesos següents fins que les obres comencen:

No volien pagar quan vam fer les escoles. Van costar molts quartos i no les volien fer, volien anar a buscar la subvenció de l'Estat, i jo vaig dir que la cultura no tenia preu, i que les escoles les calia fer de seguit, de seguit. "Demà anem a treballar perquè jo considero que la cultura no té preu. Tenim un mestre que és bo i cal aprofitar perquè la joventut d'avui siguin instruïts demà."

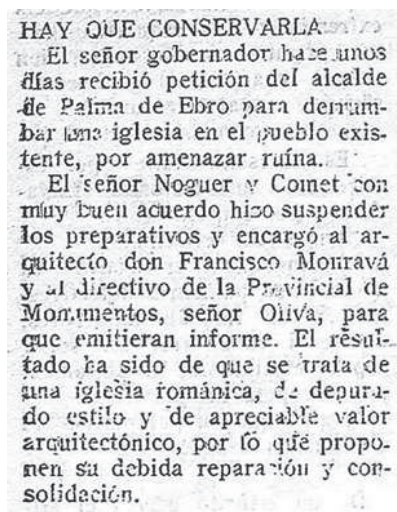

Figura 3. Diari La Cruz.
Dimarts 8 de setembre de 1931

Sembla cert que si s'hagués seguit el camí oficial, és a dir, tot el procediment de demanar la subvenció, les escoles no s'haurien construït. “Si haguéssim esperat les subvencions haurien passat anys, no les hauríem pas acabat, perquè ho haurien frenat —els rics—, perquè tenien influències.”

El mestre Joaquim Merín continuava ajudant i forçava la situació a favor del projecte. A l'acta de l'Ajuntament de 25 d'octubre de 1931 es recull la seva queixa sobre les instal·lacions escolars en ús a l'església Vella i fa una proposta:

El Sr. Presidente manifiesta que los Sres. maestros de instrucción primaria le habían dicho verbalmente que las salas en donde hacen actualmente escuela no reúnen condiciones, creyendo estos reúnen mejores condiciones tanto higiénicas como pedagógicas el edificio de D. José Jové Sas en donde podrían establecerse las dos clases. Puesto el asunto a discusión se acuerda por unanimidad interesar al Sr. José Jové si alquila las dos salas para hacer escuelas, y que en la próxima sesión se de cuenta de su conformidad o reparos.

L'espai que es proposava eren dos sales de la casa Mateu Escolà, al carrer Major, 32, just al costat del solar on s'acabarien construint les noves escoles. Llavors la casa no estava habitada, ja que la família s'havia traslladat a viure a la nova plaça, a Cal Fraret, casa que havien comprat. El propietari acceptà la proposta, i només sis dies després, a la propera reunió de l'Ajuntament, l'1 de novembre, s'escriuen en acta els detalls de l'acord:

1r. El contracte de lloguer és per dos anys a partir d'aquesta data.

2n. El cost del lloguer serà de 24 pessetes mensuals per les dues sales i es pagarà a mes vençut.

3r. A la classe dels nois hi ha una paret mitjancera que s'haurà de tombar. L'Ajuntament s'encarregarà de refer-la a la finalització del contracte.

4t. A la classe de les noies hi ha un altar que s'haurà de conservar.

Amb tot embastat comença el periple per comprar els terrenys que s'havien considerat adequats, una parcel·la de la Plana del Galceran on es construirien les noves escoles i l'espai esportiu que acabaria sent el camp de futbol municipal i el pati d'esbarjo de l'escola.

El 22 de febrer de 1932 es convoca un ple extraordinari a l'Ajuntament per tractar, en concret, d'aquest assumpte:

Cumplidos los requisitos legales, está definitivamente aprobado el proyecto de construir unas escuelas primarias en esta población, contándose con la necesaria consignación en el presupuesto municipal vigente, el Ayuntamiento acuerda por unanimidad y sin discusión que con urgencia se proceda a la tramitación del expediente de expropiación forzosa para ocupar la parte de finca rústica propiedad de D. Luis Galceran Mateu consistente esta en treinta y dos metros de fachada, sesenta y dos de fondo, y ocho en la parte trasera, con una superficie total de dos mil cuarenta y cuatro metros cuadrados, lindando por la parte norte con el resto de la finca, por el sur con la casa de Mateo Jové, el resto de la finca al este con la calle Mayor, el resto de finca con la misma casa de Mateo Jové y el resto de finca, cuya parte de finca es indispensable seguir el proyecto para la realización del mismo y al efecto solicítase al propietario que dentro del plazo de ocho días a contar del siguiente

de la notificación del acuerdo formule una sencilla proposición señalando el precio de la parte física...

Com que el propietari diu que la finca no és a la venda, el consell dels assessors, el mestre Merín i el metge Tejero decideixen que s'ha d'anar a l'expropiació forçosa. Tot aquest tràmit, tot aquest estira i arronsa, s'allarga pràcticament un any, fins que l'11 de desembre de 1932, l'Ajuntament considera que el preu demanat pel propietari és adequat i es procedeix a l'escriptura pública de compravenda. El procés es llarg i interessant, i val la pena repassar-lo.

Diu el Joaquim: "Aquesta gent ens van indicar de la manera que ho calia fer." L'Ajuntament demanà el 13 de març a l'Administració un pèrit perquè en cas necessari intervingués en el possible enfrontament pel procés d'expropiació, i el procediment començà. A partir d'aquí el propietari fa la primera oferta. Es recull a l'acta del 13 de març del mateix any:

Seguidamente se dio cuenta de la contestación por escrito que ha hecho el Sr. Luis Galceran Mateu referente al precio que pide del solar que debe expropiarse para la construcción de escuelas, cuya solicitud por parte del Ayuntamiento se acordó en sesión del veintidós de febrero último, resultando que el propietario, D. Luis Galceran Mateu pide por la parte de la finca que debe expropiarse la cantidad de 4.449 pesetas, sea dos pesetas veinticinco el metro cuadrado.

Puesto el asunto a discusión y considerando el Ayuntamiento que es un exceso lo pedido por el propietario D. Luis Galceran Mateu, tratándose por la buena cultura del pueblo, que ha de redundar en beneficio de todos, se acuerda por unanimidad desestimar la expresada petición y cursar el expediente de expropiación previos los trámites legales, delegando al Sr. Luis Galceran para que dicte los decretos que crea pertinentes al objeto de tramitación del expediente.

L'Ajuntament no mira enrere, i sense tenir encara assegurat el principal, continua finançant el nou projecte educatiu. Així, el 22 d'octubre es cursa, a l'inspector de primera ensenyança de la província de Tarragona, un expedient sol·licitant que fos nomenada una mestra de pàrvuls per a la Palma. Sembla raonat pensar que pensaven a desvincular aquesta primera etapa de l'aprenentatge del context religiós del convent de monges on es duia a terme. L'Ajuntament facilitaria pel seu compte edifici físic per a l'escola i habitació per a la mestra.

Pel que fa al procediment d'expropiació, el mestre Merín assessorava i en certa manera tutelava el procés pas a pas. Vist que el preu que oferia el propietari era per no vendre, es va decidir sol·licitar la intervenció del pèrit, que ja s'havia demanat s'assignés mesos abans, en llenguatge de l'època, un tècnic per fer la recana.

Explica el Joaquim:

En aquell moment va vindre un home per fer la recana del terreno, i aquest home va dir... "Deixeu-me fer." I el va fer vindre a Casa la Vila —al Lluís Galceran— i li va dir: "Bé, estem d'acord amb lo que demaneu, però jo li recanaré tota la finca i declararé tot aquest terreno a la contribució pel valor que vostè demaneu per aquest bocí..." I ell va respondre... "Ja els hi dono, si volen... i que me'n donin lo que vulguin..." Vam tindre la sort d'això, eh! Vam tindre sort en aquell moment que vam tindre lo mestre, lo metge, i aquell home que feia la triangulació del terreno.

D'aquesta manera s'arriba a l'acord l'11 de desembre de 1932. El terreny s'acaba comprant per 1.500 pessetes. "I després vam agafar també la continuació on hi ha el camp de futbol, el terreno d'esport, al darrere, i li vam donar un preu raonable, perquè sabia lo que es jugava allà".

L'eufòria era grossa:

Tot de seguit vam anar a treballar allà dalt. Encara no era nostra la finca que ja hi treballàvem... L'endemà vam anar un grup de gent a fotre romers, i a aplanar, i de seguit van vindre lo paleta, lo Pausant i vam fer vindre lo material... Aquestes escoles es van fer malgrat l'oposició que hi va haver de la dreta.

El 4 de març de 1933 s'acordà la data en què es començarien pròpiament les obres de construcció de les escoles. Seria l'1 d'abril, i aquest és el seu nom actual: Escola 1 d'Abril. Es nomenà l'encarregat dels peons que "deberán trabajar en la obra". Va ser el regidor "José Filella Ciuraneta" de cal Julià, *l'Agnasi*, i el paleta, el mestre d'obra que la construïria: "José Alberich Cubells, *el Pausant*".

Figura 4. Forjat obra de Pau Cubells Franch

Encara que ni el Joaquim ni a les actes de l'Ajuntament s'explica amb detall, tal com era costum en aquell temps i fins ben entrat el segle XX a les obres d'ús comú, la feina poc qualificada, la feina dels peons, es repartia a tomb de poble, és a dir, es treballava de franc el dia que tocava. L'únic treball remunerat era el professional, en aquest cas el del mestre d'obra. D'aquesta manera el cost de les obres era el del material utilitzat i el jornal del paleta que hi treballava cada dia. Com a feina professional també hem de comptar la del fuster i la del ferrer. El Joaquim Escolà, que era fuster, recordava haver fet tot el finestram, i junt amb l'Adrià Filella, que va ser el seu mestre, els tres cavalls de fusta de la teulada i la porta d'entrada a l'edifici. De la feina del ferrer se n'encarregà el Pau Cubells Franch, de ca la Llúcia. Entre altra obra seva, com és el reixat del baptisteri de l'església Nova, i el forjat que corona la porta de la que va ser casa seva, al carrer dels Porxos número 14, se'n conserva encara el forjat original que corona la porta de les escoles.

EL PROJECTE ARQUITECTÒNIC. L'EDIFICI

Tot i que les obres de les escoles es van iniciar sense que cap subvenció hagués estat concedida, sí que aquesta se sol·licità formalment, junt amb la informació tècnica sobre com seria millor construir-les.

El 4 d'octubre de 1932 s'envià un escrit al Ministre d'Instrucció Pública de Madrid sol·licitant "a la mayor urgencia que posible le sea, una colección de datos gráficos o planos de escuelas construidas al objeto de basarnos en la que más convenga en esta población con arreglo a su temperatura y su clima". El mateix dia s'envià un altre escrit al president de la Generalitat de Catalunya demanant què havia de fer l'Ajuntament per obtenir una subvenció per a l'obra.

El pla de construccions escolars que va engegar Marcel·lí Domingo tenia en compte les peculiaritats de cada zona rural on l'escola havia de ser construïda. Aquesta informació sí que arribà. S'havien d'utilitzar els materials i les formes constructives més adients. S'havia de fugir de sumptuositats però també de l'estandardització. S'havia de tenir en compte la climatologia, la llum, els costums i l'entorn. S'havia de construir bones escoles, senzilles, adaptades al medi i a la construcció local, tant en materials com en estructura.

Podem comprovar que aquestes premisses són seguides, i veiem la mateixa factura de la construcció de les escoles en la d'algunes cases del poble aixecades en el mateix període i probablement obra del mateix constructor. Cal Sebio, al número 1 del carrer de la Bassa, obra del 1931, el garatge de la mateixa casa, al número 6 del carrer de la Bassa del Pi, cal Pere Mateu, al carrer Major, número 32, i també la part de l'edifici de la Cooperativa que corresponia a l'antic molí del Poquet. El material i l'estil és sempre el mateix, pedra del país lligada amb argamassa a l'exterior amb parets interiors enguixades, voltes de les portes, de les finestres i les rematades arquitectòniques construïdes amb maonet cuit. La teulada a doble vessant amb teula àrab. L'orientació de les cases esmentades la marcava l'orientació del carrer on se situen, però les escoles es construïren orientades al sud-est amb grans finestrals per totes les façanes que donen a l'exterior. L'interior era una planta pràcticament simètrica dividida en dues aules i un espai mitjancer entre aquestes.

Figura 5. L'edifici de les escoles tal com va ser construït

La part del mig, l'espai de separació entre les dues aules, era una entrada ampla. De la gran porta d'accés fins a la meitat era pròpiament l'entrada, de la meitat d'aquesta entrada fins al fons de l'edifici, tancat per un envà i una porta, era un magatzem, bàsicament per guardar la llenya per a les estufes. Entrant a la banda dreta hi havia l'aula de les noies, a la banda esquerra la dels nois. Les aules estaven pintades de color blanc per ressaltar la llum. L'aula de les noies era una mica més petita, ja que a la part del fons, la que dona al camp d'esports, un altre envà separava una petita aula per als pàrvuls. Cada aula tenia a la part interior, al costat contrari de les finestres, a la paret que la separava de l'espai comú de l'entrada, una pissarra de dimensions considerables, i al fons, a la part que tocava al camp d'esports, també com a servei, una comuna, que és el que hi havia a totes les cases.

EL PAGAMENT DE L'OBRA

Amb les obres a punt de començar, i ja que en termes de subvenció el més calent era a l'aigüera, l'Ajuntament es preparà per afrontar el cost econòmic de l'obra amb els seus propis recursos. Per això al ple de l'Ajuntament del 18 de març de 1933, s'acordà per unanimitat sol·licitar a l'Instituto Nacional de Previsión un crèdit de 14.000 pessetes, un crèdit que es pretenia amortitzar, amb els interessos corresponents, en un termini màxim de vuit anys. Les garanties que ofería l'Ajuntament per a l'acompliment eren la consignació de 4.000 pessetes en el seu pressupost ordinari de despeses, l'hipoteca de la mateixa Casa de la Vila valorada en 8.000 pessetes més i la possibilitat que l'Instituto pogués hipotecar també la finca on les escoles s'havien de construir.

L'entitat financera de l'Estat demanà més formalismes que la proposta original i el 5 d'agost s'ha de demanar a un tècnic, en concret a D. José María Moragas Soler, de Tarragona, la confecció d'un estudi econòmic que confirmés el cost de 14.000 pessetes pressupostat. Amb tot, sembla que el mencionat Instituto no va veure factible que la seu de l'Ajuntament pogués ser a la pràctica una garantia de pagament, i aquesta via no va tenir més recorregut.

Amb les obres a bon ritme, avançades, i amb la qüestió del seu finançament encara a l'aire, la preocupació creixia. Així, al ple del 9 de setembre, s'acordà cursar una instància al conseller de Finances de la Generalitat de Catalunya mitjançant el delegat de la província de Tarragona, tot sol·licitant autorització per constituir una hipoteca sobre les escoles i la seu de l'Ajuntament per garantir un crèdit de 16.000 pessetes, aquesta vegada amb la Caja de Pensiones para la Vejez de Barcelona "para poder disponer del capital para la terminación de las obras de escuelas". El crèdit va ser concedit, però els diners s'havien de tornar.

A part que els jornals del personal auxiliar van ser de franc, el cost total de l'obra va ser elevat. Encara que calia anar satisfent els terminis de pagament del crèdit, amb aquests diners no n'hi va haver prou. Diu el Joaquim: "Les escoles van costar molts quartos, eh!, i sense subvenció les vam fer pagar per força."

Per satisfer aquest cost, l'Ajuntament, el mateix 1933, activà el cobrament de l'anomenat *Reparto de utilidades* per a aquest concepte. Aquesta figura contributiva era el recurs de recaptació més important a l'Estat espanyol a principis del segle XX, sobretot per als pobles petits, en què es pot dir que representava la part més important del proveïment de les arques municipals. Establert l'any 1918 en substitució de l'anterior figura,

el *Reparto de consumo*, podia ser activat pels ajuntaments de menys de 10.000 habitants sense autorització de cap instància superior sempre que la resta de recursos econòmics disponibles, és a dir, el pressupost municipal, resultés esgotada per satisfer les necessitats econòmiques del consistori. La figura impositiva es basava en un principi de generalitat, és a dir, afectava qualsevol tipus de renda, i d'elasticitat, o sigui, era adequat a la renda del subjecte físic o jurídic. Era senzill i clar d'aplicar i es calculava a partir de dos components, l'anomenada *base real*, lligada a la possessió de propietats ja fos de manera física o jurídica, i la *base personal*, lligada exclusivament a la persona física i a la renda que es calculava que podia treure de la seva possessió. Per detallar-ho més. Un pagès, independentment de l'envergadura de la seva propietat, corresponia a l'impost en funció del benefici que podia obtenir d'aquesta propietat. Un arrendador, independentment del fet que visqués o no al poble, havia de pagar en funció de la seva propietat, és a dir, la part *real*, i en funció de la renda que li donava l'arrendament, és a dir, la part *personal*.

Ja al 1933 es va acordar el primer pagament a partir d'aquest impost, però va costar de cobrar. Hem de pensar que en alguns casos era per la mateixa misèria, però sobretot hi havia reticència per part dels *rics*, que potser consideraven que aquest no era el seu projecte i que ells ja ho tenien solucionat portant els fills a estudiar fora. Explica el Joaquim que en les reunions de gestió es buscava la manera com obligar a fer-ho. Sortien propostes estrambòtiques, tal com segrestar-los una de les imatges dels sants o santes que tenien a casa “que querien molt” i no tornar-los-hi fins que no paguessin. Finalment, el 7 d'octubre de 1933, s'acordà encarregar al secretari, el Joaquim Larrosa, demanar a l'Administració un agent executiu.

Habiendo algunos morosos en el pago del reparto general de utilidades se acuerda por unanimidad interesar del recaudador de este Ayuntamiento D. Joaquín Larrosa para que proceda a su cobro por vía ejecutiva.

De seguit van pagar tots, i “quan van pagar els rics van pagar els pobres... los pobres, los seus, no volien pas pagar tampoc!... I després va anar pagant tothom”.

El mateix 7 d'octubre s'acordà comprar el mobiliari escolar amb la condició i l'acord del venedor que no se li pagaria fins al febrer de 1934.

El 14 de gener de 1934 se celebren eleccions i les esquerres tornen a guanyar els comicis, Lluís Abella Escolà, de cal Cristianou, fou el nou alcalde, el nostre informant Joaquim Escolà, s'incorporà a l'Ajuntament com a regidor, i important, les dretes entraren al consistori amb dos regidors.

Els dos regidors de la dreta donaven també suport al projecte de les escoles. Per estalviar, s'acordà finalitzar el lloguer de les estàncies de Cal Mateu Escolà que havien servit com a escoles provisionals, que encara es continuaven utilitzant com a magatzem, i traslladar el material que s'hi guardava a l'església Vella. Sabem que les escoles noves ja estaven acabades perquè, el 24 de febrer de 1934, els regidors de la dreta van proposar al ple de l'Ajuntament que les reunions de poble es traslladessin de l'església Romànica, on se celebraven “ple de telaranyes... un desastre”, al nou espai de les escoles. El ple s'hi oposà per quatre vots a tres amb el vot discordant del regidor d'esquerra Joaquim Escolà.

Jo vaig votar amb ells, vaig votar amb la dreta perquè em semblava just... i quan vaig arribar aquí, que teníem lo cafè, pensava que m'haurien menjat... I jo vaig dir que jo

sempre feia les coses amb la meva consciència, no pas amb la dels altres, que em semblava molt bé el que havia fet i que si es tornava a presentar faria igual.

Ja amb l'escola acabada es va rebre de l'arquitecte D. José María Pujol tres exemplars del projecte de les escoles per presentar a la sol·licitud de subvenció, i per altra banda s'aprovà una altra recaptació del Repartimiento General de Utilidades corresponent al nou exercici. S'havia de cobrar amb procediment d'urgència i s'acordà que el diumenge 25 de febrer s'hauria de passar per l'Ajuntament a fer-lo efectiu. El Joaquim Escola parlà amb els regidors de les dretes

Sempre som nosaltres els que estem a Casa la Vila per cobrar. I el Xerifes —Francisco Aymí Ciuraneta— va dir: “Si voleu vindré jo.” I va vindre... I el Xerifes i jo, per veure qui venia a pagar... I tot això per veure que la cosa era i que no fèiem lo que nosaltres volíem... Volíem que ells s'expressessin amb nosaltres... I el Xerifes va vindre.

Quasi a cada ple s'havia de parlar de les escoles. El 2 de juny, revisat el projecte presentat per l'arquitecte, se li demanà que inclogués també l'aula per a pàrvuls, i s'acordà pagar a la Cooperativa de la Granadella 85 pessetes corresponents al lloguer de taulons utilitzats per a la construcció. El 4 d'agost es tornà a contactar amb el conseller de Cultura de la Generalitat per reclamar la subvenció, i aquest fet s'omet, encara que les obres ja estaven acabades.

b) A propuesta del Sr. alcalde se acuerda escribir al Sr. Consejero de Cultura de la Generalitat notificándole del estado en que se encuentran las obras en construcción de las escuelas primarias y de párvulos en este pueblo y solicitándole informe sobre la forma que se pueda adquirir a la mayor brevedad la subvención del estado para dichas obras en virtud del estado precario en que se encuentra este ayuntamiento para la terminación de las mismas.

Así mismo se acuerda escribir al arquitecto municipal de Tarragona Sr. José María Pujol diga en la forma que se encuentra el expediente que le encargó instruir este ayuntamiento para la obtención del estado de la subvención sobre la construcción de las escuelas.

Per entendre la situació crítica de les arque públiques veiem reflectit en les actes un ritme frenètic pel que fa a la reclamació a l'Administració. Només una setmana després, l'11 d'agost, l'Ajuntament reclamà aquesta vegada a l'Estat espanyol, en virtut del decret de Instrucción Pública del passat 11 de juliol de 1934... “y en especial cuanto otorga su artículo 1”. L'Ajuntament sol·licità a l'Estat l'aprovació del projecte i la subvenció a la qual feia referència aquest article, o sigui, 10.000 pessetes per a escola. La sol·licitud s'acompanyà de tots els documents que es demanaven. El 15 de setembre es tornà a escriure a l'arquitecte municipal, el Sr. José María Pujol, preguntant-li si ja havia remès la documentació corresponent per sol·licitar la subvenció a l'inspector de “Primera Enseñanza”, i requerint-li que fes els tràmits legals per a la seva tramitació urgent.

De la subvenció cap notícia, però les despeses corrents tal com l'habitació dels mestres s'havien de satisfer, i de vegades els mateixos docents les havien de reclamar. Així ho va fer la mestra Josefa Sentís al setembre de 1934. L'Ajuntament l'hi havia de satisfer 250 pessetes que se li devien per aquest concepte, i el 5 de juny de 1935 tornaven a reclamar els mestres que se'ls devia pel mateix concepte. En ambdues ocasions la resolució va ser la mateixa “se acuerda por unanimidad reconocer dichos débitos con cargo al presupuesto municipal, y tan pronto lo permitan los fondos sean satisfechos”.

La substitució de l'Ajuntament d'esquerres per la comissió gestora de dretes com a conseqüència de la desfeta de l'octubre de 1934 no canvià el panorama. La principal preocupació de l'Ajuntament continuava sent fer front a les exigències del pagament de les escoles.

Quedaven també serrells pendents de les obres per satisfer. A l'octubre de 1935 s'acordà pagar 206,8 pessetes a La Constructora SA de Reus per material per a la construcció de les escoles. L'empresa creditora acceptà que se li paguessin al febrer de 1936. Al febrer de 1936 es reconeixia que hi havia jornals pel concepte d'escoles pendents de satisfer, i que es pagarien a mesura que els fons municipals ho permetin. Al març del mateix any es va prendre una decisió diguem salomònica.

Vistos los débitos que tiene pendientes de pago el ayuntamiento por el concepto construcción de escuelas y demás pertenecientes a esta población se acuerda por unanimidad que la existencia de caja se distribuya el tanto por ciento que corresponda a cada acreedor.

La darrera notícia sobre la reclamació de la subvenció que mai arribaria és del 10 de maig de 1936, dos mesos abans del començament de la Guerra Civil.

En virtud de la situación en que se encuentra el expediente solicitando subvención del estado para la construcción de las escuelas se acuerda por unanimidad solicitar por escrito al Honorable Sr. Consejero de Cultura señale día y hora para en que podrá recibir una comisión de este Ayuntamiento al objeto de exponerle las necesidades en que se encuentra este Ayuntamiento para la terminación de las escuelas y procurar en todo lo posible obtener la subvención solicitada.

A MENA D'EPÍLEG

Les escoles es van construir, i amb tres remodelacions al llarg del temps, encara avui donen servei. Tres generacions de la Palma hem passat per les seves aules i una quarta l'ocupa ara. Va ser una gran fita al seu moment. Però a pesar de la innegable intenció i empenta dels governs republicans espanyol i català per satisfer la mancança d'espais dignes per a la educació primària a l'Estat, de la provisió estatal del pressupost que es va considerar necessari per construir-los, de la publicitat insistent d'aquestes mesures progressistes, i a pesar de demanar-la amb insistència, l'Ajuntament de la Palma mai va rebre cap subvenció.

“PODEM DIR QUE LA NECESSITAT PER PART DE L'AJUNTAMENT D'ESMENAR UNA NECESSITAT QUE EN AQUELL MOMENT ES VA CONSIDERAR PRIORITÀRIA, ÉS A DIR, LA DE DISPOSAR D'UN ESPAI ADEQUAT PER FORMAR LA CANALLA, VA TENIR MÉS PES QUE LA NECESSITAT DE COMPLIR ELS TERMINIS D'UN TRÀMIT BUROCRÀTIC QUE HAURIA PERMÉS POTSER ACCEDIR A LES AJUDES ECONÒMIQUES.”

Podem dir que la necessitat per part de l'Ajuntament d'esmenar una necessitat que en aquell moment es va considerar prioritària, és a dir, la de disposar d'un espai adequat per formar la canalla, va tenir més pes que la necessitat de complir els terminis d'un tràmit burocràtic que hauria permès potser accedir a les ajudes econòmiques. Pel que explica el Joaquim Escolà, el que tenien clar era que l'ajuda econòmica estatal en cas de ser possible aniria amb tota seguretat molt lenta, i no hi havia temps per esperar. Per part de l'Administració, tot podent aplaçar la decisió a causa que els terminis burocràtics no s'havien complert tal com s'estipulava a la norma i amb l'obra feta, l'escola de la Palma no era cap prioritat.

Del metge Tejero no en tenim més notícia, i el mestre Merín, que com explica un altre informant, el Mingo Abella, "era molt bon mestre, i els que van tenir la sort d'anar a l'escola i fer tota l'escola amb ell van aprendre molt, van fer sort, i en acabar la guerra van agafar bones feines a la ciutat" va marxar del poble quan va esclatar la guerra i a la Palma es van succeir els episodis tràgics que van acabar amb l'afusellament de setze persones de dretes. Va anar a Barcelona, on va fundar primer una editorial de material didàctic que es deia *La Editorial* i on el 1959 va acabar obrint una acadèmia privada al carrer de la Princesa.

El Lluís Galceran Mateu, de cal Galceran, i el Josep Jové Sas, de cal Mateu Escolà, els dos propietaris implicats en aquesta història, i el Francisco Aymí Ciuraneta, de cal Xerifes, el regidor de dretes que va col·laborar amb l'Ajuntament d'esquerres a fer transparent el cobrament del *Reparto de utilidades*, van ser tres dels setze morts per la repressió descontrolada al començar la guerra. Tots els components d'esquerra dels dos ajuntaments de la República, en acabar la guerra, i a conseqüència de la repressió franquista, o van ser morts, tal com el mestre d'obra, el Josep Alberich Cubells, el Pausant, o van poder fugir a l'exili, com van fer el mateix Joaquim Escolà, de cal Fuster, regidor, o els dos batlles, l'Hernàn Escolà, de ca l'Hernàn, i el Lluís Abella, de cal Cristianou.

En acabar la guerra, repassades les actes de l'Ajuntament dels anys següents només trobem dues referències pel que fa a les escoles. La primera el setembre de 1939, on es recull la necessitat de reparar la teulada amb càrrec al pressupost municipal, i la segona a l'octubre del mateix any. "En virtud de la apertura de las escuelas primarias se acuerda por unanimidad adquirir dos cuadros del Generalísimo para las mismas y un santo cristo."

Les escoles es van mantenir en funcionament amb l'estructura original fins a la primera reforma, efectiva als començament dels anys 70 del segle xx, quan, a l'espai central entre les dues aules que fins llavors havia ocupat el magatzem de llenya, es van construir els lavabos fora de les aules.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Webgrafia

Estudios. Los precedentes de la Ley Moyano. En línia: <<http://www.educacionyfp.gob.es/revista-de-educacion/dam/jcr:3e8cb815-6e4c-40dd-96cb-bdfb6d89fc4a/1975re-240estudios01-pdf.pdf>>.

MARCOS Y BARTUAL, Aurelio. *Manual práctico del Reparto General de Utilidades*. En línia: <http://bibliotecavirtual.malaga.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1171104>

MONTERO ALCAIDE, Antonio, “La ley de Instrucción Pública (Ley Moyano, 1857)”. *Cabás: Revista del Centro de Recursos, Interpretación y Estudios en materia educativa (CRIEME) de la Consejería de Educación del Gobierno de Cantabria (España)* [publicació seriada en línia]. Núm. 1. Juny 2009. En línia: <<http://revista.muesca.es/articulos/71-la-ley-de-instruccion-publica-ley-moyano-1857>>

Bibliografia

- ASSOCIACIÓ CULTURAL L'ESPONA (2008): *75 anys d'escola pública a la Palma (1933-2008)*. Associació Cultural l'Espona, la Palma d'Ebre.
- (2014): *La Palma d'Ebre. Itinerari pel nucli urbà*. Associació Cultural l'Espona, la Palma d'Ebre.
- CIURANETA Gibert, J. (1987): *La Palma. Documents i records*. Ajuntament de la Palma d'Ebre, la Palma d'Ebre.
- DOMINGO, M. (1932): *La escuela en la República*. M. Aguilar, Madrid.
- ESCOLÀ CUBELLS, R. (1990): *Guia de la Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre)*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 2a edició.
- (1994): *L'església romànica de la Palma d'Ebre*. Ajuntament de la Palma d'Ebre, la Palma d'Ebre.
- ESCOLÀ ESTADELLA, C. (2004): *Síntesi cronològica i històrica de l'escola municipal*. Autoedició.
- FILELLA CUBELLS, J.L. et al. (2019): *Lo Sindicat de la Palma. Cent anys de cooperativisme*. Agrícola i Secció de Crèdit la Palma SCCL, la Palma d'Ebre.
- FILELLA TARRAGÓ, M.: “L'ensenyament, un llarg camí fins avui”. Treball de recerca de batxillerat. Autoedició.
- FERNÁNDEZ SORIA, J.M., AGUILÓ DÍAZ, M.C. (2005): *L'escola rural al segle XX. El problema de l'escola rural durant la Segona República*. Universitat de València, València.
- TORRES, L. (1933): “Los edificios escolares vistos desde la España rural”. *Boletín de la ILE*, 877.
- SAS FILELLA, R. (1995): “Associacionisme social, polític i econòmic en el medi rural. La Palma d'Ebre, 1919-1936”. Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre. *Miscel·lània* 10: 103-124.